

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-2>

УДК 330.3:332:304

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ СОЦІАЛЬНОЇ ВРАЗЛИВОСТІ НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ¹

PROBLEMS OF SOCIAL INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT AS DETERMINANT OF POPULATION SOCIAL VULNERABILITY IN CARPATHIAN REGION OF UKRAINE

Біль Мар'яна Михайлівна

доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього
Національної академії наук України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4979-4019>

Mariana Bil

State Institution «Institute of Regional Research named after M.I. Dolishnyi
of the National Academy of Sciences of Ukraine»

У статті актуалізовано проблематику дослідження впливу соціальної інфраструктури на вразливість населення, що вимагає посилення інфраструктурної резилентності, місткості й безпеки. Проаналізовано стан і тенденції розвитку соціальної інфраструктури Карпатського регіону України. За показниками до повномасштабної війни виокремлено основні позитивні й негативні тенденції для кожної з областей Карпатського регіону. У час повномасштабної війни проаналізовано зміну вартості життя в регіоні. Досліджено проблематику доступності житла в Карпатському регіоні в умовах навантаження внутрішньо переміщених осіб, зокрема динаміку зростання цін на оренду й купівлю житла. Виявлені тенденції дозволили сформулювати рекомендації щодо розвитку соціальної інфраструктури в Карпатському регіоні як тиловому, зважаючи на безпекові виклики війни та перспективи євроінтеграції.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, соціальна вразливість населення, резилентність, навантаження, місткість, безпека, доступність житла, вимушена міграція.

The article updates the issue of researching the impact of social infrastructure on the population vulnerability, which requires strengthening of infrastructure resilience, capacity and security. At a time when methods of assessing social vulnerability considering infrastructure indicators are tested at the macro-level in developed countries, such an approach is not tested in Ukraine. The state and development trends of the social infrastructure of the Carpathian region of Ukraine are analysed. Positive and negative trends are distinguished for each of the regions of the Carpathian region, based on the indicators before the full-scale war. The change in the cost of living in the region is analysed during the full-scale war. The problem of housing affordability in the Carpathian region under the conditions of the burden of internally displaced persons, in particular the dynamics of the growth of prices for renting and buying housing, is studied. The region became a powerful recipient of forced migrants, which aggravated the issue of the quality of services of infrastructure facilities in conditions of high loads. The load on the residential infrastructure became especially noticeable. As a result, the cost of renting a one-room apartment after a full-scale invasion in the regional centers of the Carpathian region increased by 1,4–2,3 times. The cost of buying a home on the primary real estate market has increased by 1,6–1,8 times when comparing the periods of early 2022 and mid-2023. The identified trends made it possible to formulate recommendations for the development of social infrastructure in the Carpathian region as a rear area, taking into account the security challenges of the war and the prospects of EU integration. The recommendations are divided into measures aimed at: implementation of a transparent infrastructure development policy; organization of comprehensive monitoring to substantiate the priorities of

¹ Публікація підготовлена в рамках виконання науково-дослідної роботи «Механізми проактивної політики зниження соціальної вразливості населення (на прикладі Карпатського регіону України)» (номер державної реєстрації 0121U112014)

regional infrastructure development programs; activation of systemic transregional cooperation in the process of EU integration; implementation of new standards of infrastructural development, including the needs of the military economy and EU requirements.

Keywords: social infrastructure, population social vulnerability, resilience, load, capacity, security, housing affordability, forced migration.

Постановка проблеми. Проблематика соціальної вразливості населення є недостатньо розкритою в теорії й практиці регулювання розвитку України. За змістом соціальна вразливість є ємною категорією, що розкриває різні детермінанти неспроможності населення самостійно задовольняти потреби. Однією з потужних детермінант є соціальна інфраструктура. Послуги об'єктів соціальної інфраструктури не лише задовольняють базові потреби населення, але й створюють умови для його розвитку та визначають якісні параметри середовища проживання.

Актуальність даної статті полягає у розв'язанні науково-практичної проблеми – визначення пріоритетів розвитку соціальної інфраструктури для зниження соціальної вразливості населення на прикладі Карпатського регіону (Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей). Даний регіон є тилловим, відтак можливості розвитку його інфраструктури залишаються та, більше того, вимагають нарощування для ефективної інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та компенсації інфраструктурних втрат фронтоних регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна вразливість населення у працях українських авторів розглядається як характеристика суспільства щодо можливостей настання ризиків через вплив певних чинників; як правило, такими чинниками є вік (наприклад, дитячий або, навпаки, старечий), стан здоров'я, працездатність, доступ до життєво-важливих ресурсів [1].

Питання впливу інфраструктури на вразливість населення у працях українських учених піднімаються побіжно. У праці Л. Семів та О. Мульської в методиці визначення рівня соціальної вразливості однією з структурних компонент виокремлено «соціальну інфраструктуру», хоча з розрахунків встановлено, що вона найменше впливає на вразливість, коли «зайнятість і ринок праці» найбільше [2].

Іноземні автори обґрунтовують необхідність врахування рівня розвитку інфраструктури при регулюванні вразливості (К. Бергstrand, Б. Майєр, Б. Брамбек, Ю. Чжан [3]).

Відсутність доступу до якісної інфраструктури та послуг підвищує ризики вразливості населення (І. М. Карайє та Дж. А. Хорні [4]), а реалізація великих інфраструктурних проєктів навпаки знижує вразливість (Е. Клімент-Гіль, А. Аледо, А. Вальехос-Ромеро [5]). Так як на вразливість населення великий вплив мають екологічні й техногенні ризики, визначальну роль для її зниження відіграє щільність інфраструктури, стан житлового фонду і рятувальних мереж (С. Каттер, Ш. В. Лінн, Б. Боруфф [6]).

Розвинута методологія дослідження інфраструктурних детермінант соціальної вразливості населення супроводжується включенням показників інфраструктури в оцінювання вразливості. На державному рівні такі розрахунки проводяться у США з початку XXI століття завдяки розробленій методиці учених С. Каттер, Б. Боруффа та В. Ширлі [6], яка періодично вдосконалюється (SoVI 2000, SoVI 2010-14, SoVI 2019). До таких показників віднесено забезпеченість населення медичними закладами та доступність житла, що визначається з врахуванням: частки домогосподарств, які витрачають понад 40 % свого доходу на житло; середньої вартості житла; частки орендарів; середньої валової орендної плати; частки мобільних будинків; частки незайнятих житлових приміщень. З 2019 року в США також розраховується індекс соціальної вразливості в новій інтерпретації – CDC/ATSDR з акцентом на наслідки щодо здоров'я населення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дане дослідження синергує напрацюванням вчених щодо соціальної вразливості населення та розвитку соціальної інфраструктури. Умови повномасштабної війни в Україні показали, наскільки інфраструктура має великий вплив на вразливість населення. Пережитий досвід актуалізує питання інфраструктурної резилентності, місткості, навантажень і безпеки. Саме ці імперативи мають формувати основу пріоритетів розбудови інфраструктури регіонів України в перспективі євроінтеграції та повоєнного відновлення. Для тиллових регіонів, таких як Карпатський, дані імперативи є актуальними в умовах війни.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є актуалізація впливу соціальної інфраструктури на вразливість населення та формулювання рекомендацій щодо її розвитку в тилловому Карпатському регіоні України, зважаючи на безпекові виклики війни та перспективи євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна, критична й виробнича інфраструктура формують інфраструктурне забезпечення розвитку суспільства. Соціальна інфраструктура включає об'єкти соціально-побутового (житлово-комунального господарства й благоустрою, торгівлі, громадського харчування, зв'язку, транспорту, побутового обслуговування) та соціально-культурного (освіти, медицини, спорту, культури, релігії, охорони довкілля, рекреації) призначення [7].

Дослідження проблем розвитку соціальної інфраструктури як детермінанти соціальної вразливості населення має включати:

- аналіз стану й динаміки розвитку об'єктів інфраструктури за всіма видами в абсолютних та відносних значеннях;

- визначення інфраструктурної місткості та навантажень (з врахуванням туристів, мігрантів, вимушених переселенців);

- визначення інфраструктурної резилентності з врахуванням технічних можливостей та можливих техногенних і природних ризиків;

- рейтингування територій (країни, регіонів, громад) за показниками соціальної інфраструктури;

- оцінювання самим населенням та іншими стейкхолдерами стану й розвитку соціальної інфраструктури.

Аналіз стану й розвитку соціальної інфраструктури в Карпатському регіоні доводить, що хоча існує багато проблем, присутні також позитивні тенденції. Карпатський регіон є специфічним, зважаючи на його природні (гірські території), геополітичні (прикордонне розташування), екологічні (додаткові виклики паводків, зсувів, інших наслідків необґрунтованого антропогенного впливу на природу), економічні (диверсифікація розвитку регіонів, коли Львівщина й Івано-Франківщина розвиваються більш динамічно, а Закарпаття й Буковина залишаються менш розвинутими попри значний потенціал) характеристики. У час повномасштабної війни новою специфічною ознакою стала безпекова, що визначає області Карпатського регіону як тиллові.

Нижче наведено позитивні й негативні тенденції розвитку інфраструктури для областей Карпатського регіону, які вдалось виокремити

завдяки аналізу статистичних даних та змісту регіональних стратегій і програм:

1) Закарпатська область: а) позитивні тенденції – висока ємність амбулаторно-поліклінічних закладів і закладів дошкільної освіти; б) негативні тенденції – недостатня будівельна діяльність при високому попиті на житло, проблеми якості освіти, екологічні проблеми через неефективне поводження з відходами та іншими природними ресурсами;

2) Івано-Франківська область: а) позитивні тенденції – лідерство адміністративного центру за показниками комфорту та якості середовища проживання, доступність купівлі й оренди житла, активізація капітального інвестування та будівельної діяльності; б) негативні тенденції – недостатнє охоплення дітей дошкільною освітою, застарілий житловий фонд;

3) Львівська область: а) позитивні тенденції – розвинута система освіти, активна будівельна діяльність й покращення благоустрою; б) негативні тенденції – надмірні навантаження на житловий фонд, інфраструктуру транспорту, освіти (особливо дошкільної), медицини;

4) Чернівецька область: а) позитивні тенденції – розвинута система вищої освіти, доступність послуг закладів дошкільної освіти, активізація капітального інвестування в житлово-комунальне господарство, екологічно чисте середовище; б) негативні тенденції – неефективність використання транзитного потенціалу, хоча область має найвищу в Україні щільність доріг, нерозвинута культура поводження з відходами.

Повномасштабна війна змістила пріоритети розвитку соціальної інфраструктури в Карпатському регіоні, актуалізувавши питання її доступності, місткості й навантажень. Станом на початок року в регіоні зареєстровано 689 тис. ВПО, що складає майже 12% від усього населення регіону. На регіон припадає майже 30% усіх ВПО України, що призвело до додаткових навантажень на соціальну інфраструктуру та якість її послуг. За час повномасштабної війни спостерігались різні випадки – від абсолютної згуртованості й допомоги, що виражалась у наданні безоплатної допомоги харчування, проживання, медицини та ін., до надання послуг за завищеними цінами. Це стало результатом того, що поступово почали проявлятися ринкові механізми й зростання цін в умовах підвищеного попиту. Як результат, вартість життя в областях Карпатського регіону суттєво

зросла, наблизившись до столичного рівня. Особливо наглядною є динаміка цін на житло. Вартість оренди однокімнатної квартири після повномасштабного вторгнення зросла – в м. Івано-Франківськ в 2,3 рази, в м. Ужгород у 1,5 рази, в м. Чернівці і м. Львів у 1,4 рази. У табл. 1 відображена динаміка цін на купівлю житла на первинному ринку нерухомості. Вона наглядно демонструє темпи зростання, які для Карпатського регіону коливаються в межах 1,6-1,8, якщо порівнювати показник січня 2021 року та липня 2023 року.

Виявлені тенденції вказують на пріоритети розвитку соціальної інфраструктури Карпатського регіону з врахуванням потреб вразливого населення. Пріоритети мають враховувати можливості нарощування інфраструктурної резилентності, місткості й безпеки. Актуальними є:

а) заходи, спрямовані на реалізацію прозорої політики розвитку інфраструктури:

– публікування звітності щодо реалізації регіональних програм розвитку інфраструктури, в тому числі їхнього змісту, паспортів, фінансових звітів;

– створення й підтримка діяльності наглядових рад комунальних підприємств для забезпечення ефективного використання коштів з ремонтних робіт, покращення благоустрою та ін.;

– підтримка діяльності громадсько-експертних рад як інститутів громадського контролю в сфері розбудови інфраструктури, оцінювання її стану й дотримання стандартів;

– подолання незаконних практик й перехід на ефективні засади захисту культурної

спадщини в регіоні з унікальним історико-культурним потенціалом;

б) заходи, спрямовані на організацію комплексного моніторингу для обґрунтування пріоритетів регіональних програм розвитку інфраструктури:

– комплексний аналіз стану, місткості, навантаження на інфраструктуру (з точки зору доступності послуг різним категоріям населення, ВПО, туристам);

– моніторинг інфраструктурної вразливості регіонів та громад, особливо де розташовані об'єкти критичної інфраструктури – в Івано-Франківській області Бурштинська ТЕС і Калуська ТЕЦ, в Львівській області Добротвірська ТЕС, Новороздільська ТЕЦ, Львівська ТЕЦ-1, Новояворівська ТЕЦ, в Чернівецькій області Дністровська ГАЕС і Дністровська ГЕС-1, в Закарпатській області Теребле-Ріцька ГЕС;

– моніторинг інфраструктурної вразливості гірських громад та реалізація програм їхнього інфраструктурного розвитку з врахуванням критеріїв доступності й безпеки – в Карпатському регіоні гірськими визнано 63 громади або 714 населених пунктів з населенням близько 1 млн осіб, у тому числі в Закарпатській області 35 громад, в Івано-Франківській 30, Львівській 13 і Чернівецькій 8;

– удосконалення регіональних програм «Власний дім» (підтримка житлового будівництва на селі) з окремими можливостями для ВПО;

в) заходи, спрямовані на активізацію системного трансрегіонального співробітництва в процесі євроінтеграції:

Таблиця 1

Вартість купівлі 1 м кв житла від забудовника в Карпатському регіоні, 2021–2023 роки, грн

Регіон / місто	Початок 2021	Початок 2022	Початок 2023	Липень 2023	Темп зміни липень 2023/2021	Темп зміни липень 2023/2022
м. Львів	21800	26000	44000	46600	2,1	1,8
Львівська область	18300	21700	35800	35600	1,9	1,6
м. Ужгород	20400	21800	43200	38200	1,9	1,8
Закарпатська область	21200	21800	43200	37200	1,8	1,7
м. Чернівці	15900	20500	33100	33500	2,1	1,6
Чернівецька область	15800	20300	32300	31700	2,0	1,6
м. Івано-Франківськ	11900	14300	23400	25500	2,1	1,8
Івано-Франківська область	11900	14100	22900	25000	2,1	1,8

Джерело: [8]

– спільне макроекономічне стратегування з сусідніми державами ЄС шляхом розробки Макрорегіональної стратегії ЄС для Карпатського регіону;

– організація співробітництва з міжнародними партнерами в рамках єврорегіонів, через профільні громадські об'єднання (Асоціація органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати-Україна»), європейські об'єднання територіального співробітництва («Тиса»);

г) заходи, спрямовані на впровадження нових стандартів інфраструктурної розбудови з врахуванням потреб воєнної економіки та вимог ЄС:

– перехід на стандарти ЄС у розбудові інфраструктури, зокрема врахування вимог інклюзивності, резилентності й сталості, впровадження нових стандартів з врахуванням воєнних (сховища, висота й стійкість будівель) та техногенних (сейсмічна стійкість і механічний опір будівель) ризиків;

– формування інфраструктурних резервів на випадок форс-мажорних обставин (пандемії, екоциди, нові вимушені міграційні хвилі);

– визначення регіональних можливостей щодо розвитку інфраструктури воєнної економіки, що передбачає додаткову підтримку освітньої й медичної інфраструктури, модернізацію й розбудову центрів реабілітації (військовослужбовців, постраждалих від воєнних дій осіб, сімей Героїв), центрів надання психологічної допомоги, інших соціальних

послуг, ветеранського розвитку, гуманітарних хабів тощо.

Висновки. Стан розвитку соціальної інфраструктури відіграє значну роль для якості життя населення. Повномасштабна війна в Україні показала особливу роль доступу до послуг медицини, проживання, харчування, освіти й підтвердила природу соціальної інфраструктури як детермінанти соціальної вразливості населення. В умовах війни особливі вимоги в розвитку соціальної інфраструктури ставляться до тилкових регіонів. Карпатський регіон як територія транзиту, реципієнт ВПО та релокованого бізнесу, перспективний центр економічного зростання повинен розробляти регіональну стратегію нарощування інфраструктурної резилентності, місткості й безпеки. Так як в практиці розвитку інфраструктури вкорінено деструктивні корупційні підходи, вкрай важливо, щоб області Карпатського регіону реалізували заходи розвитку інфраструктури не лише за стандартами ЄС, але й абсолютно прозоро. Для цього потрібно всіма способами активізувати участь громадянського суспільства. Области Карпатського регіону мають давні традиції його розвитку та сформовані механізми громадського контролю, в тому числі в сфері розвитку соціальної інфраструктури, що слід посилювати, ставити в приклад для інших регіонів. Форми та механізми впливу інститутів громадянського суспільства на політику розвитку соціальної інфраструктури в Україні буде напрямком подальших досліджень автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрусишин Н. І. Соціальна вразливість населення: дефініції, підходи до розуміння та оцінювання. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-42>.
2. Семів Л. К., Мутьська О. П. Соціальна вразливість населення України: концептуально-просторове моделювання. *Регіональна економіка*. 2022. № 1(103). С. 31–42. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-1-3>.
3. Bergstrand, K., Mayer, B., Brumback, B., & Zhang, Y. (2015). Assessing the Relationship Between Social Vulnerability and Community Resilience to Hazards. *Social Indicators Research*, 122(2), 391–409. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11205-014-0698-3>.
4. Karaye, I. M., & Horney, J. A. (2020). The impact of social vulnerability on COVID-19 in the US: an analysis of spatially varying relationships. *American journal of preventive medicine*, 59(3), 317–325. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2020.06.006>.
5. Climent-Gil, E., Aledo, A., & Vallejos-Romero, A. (2018). The social vulnerability approach for social impact assessment. *Environmental Impact Assessment Review*, 73, 70–79. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eiar.2018.07.005>.
6. Cutter, S. L., Boruff, B. J., & Shirley, W. L. (2003). Social vulnerability to environmental hazards. *Social science quarterly*, 84(2), 242–261. DOI: <https://doi.org/10.1111/1540-6237.8402002>.
7. Біль М. М. *Проблеми та пріоритети проактивної політики розвитку соціальної інфраструктури України: фокус Карпатського регіону*. Т. Г. Васильців (Ред.). ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2023. 72 с.
8. Статистика вторинки: Лун Статистика. URL: <https://misto.lun.ua/stat?city=113>.

REFERENCES:

1. Andrusyshyn, N. I. (2022). Sotsialna vrazlyvist naseleennia: definitsii, pidkhody do rozuminnia ta otsiniuvannia [Social vulnerability of the population: definitions, approaches to understanding and assessment]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-42> [in Ukrainian]
2. Semiv, L. K., & Mulska, O. P. (2022). Sotsialna vrazlyvist naseleennia Ukrainy: kontseptualno-prostorove modeliuvannia [Social vulnerability of the population of Ukraine: conceptual and spatial modeling]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 1(103), 31–42. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-1-3> [in Ukrainian]
3. Bergstrand, K., Mayer, B., Brumback, B., & Zhang, Y. (2015). Assessing the Relationship Between Social Vulnerability and Community Resilience to Hazards. *Social Indicators Research*, 122(2), 391–409. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11205-014-0698-3>.
4. Karaye, I. M., & Horney, J. A. (2020). The impact of social vulnerability on COVID-19 in the US: an analysis of spatially varying relationships. *American journal of preventive medicine*, 59(3), 317–325. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2020.06.006>
5. Climent-Gil, E., Aledo, A., & Vallejos-Romero, A. (2018). The social vulnerability approach for social impact assessment. *Environmental Impact Assessment Review*, 73, 70–79. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eiar.2018.07.005>
6. Cutter, S.L., Boruff, B.J., & Shirley, W.L. (2003). Social vulnerability to environmental hazards. *Social science quarterly*, 84(2), 242–261. DOI: <https://doi.org/10.1111/1540-6237.8402002>.
7. Bil, M. M. (2023). Problemy ta priority proaktyvnoi polityky rozvytku sotsialnoi infrastruktury Ukrainy: fokus Karpatskoho rehionu [Problems and priorities of the proactive policy of social infrastructure development of Ukraine: the focus of the Carpathian region]. In T. H. Vasylytsiv (Ed.). Lviv. [in Ukrainian]
8. Statystyka vtorynky: Lun Statystyka [Secondary Statistics: Loon Statistics]. Retrieved from: <https://misto.lun.ua/stat?city=113> [in Ukrainian]